

משהו רצוף בדנמארק

יוסי גמזו

ב־8 בספטמבר 1943, כשלושים ושבע שנה בטרם ימייקִיץ אלה, נתקבל בלישכתו הברלינאית של שר־החוץ הגרמני הנודע יואכים פון ריבנטרופ — שָׁדֶר סודי מקופנהאגן, בירת דנמארק. על השָׁדֶר חתום היה ד"ר ואָרנר באָסט, מי שנשא את התואר הפומפוזי „רייכסבאָפּולמאַכטיגאַר“ של הרייך השלישי על ארמת הדאָנים. תוכנו של השָׁדֶר, שנשא את המספר הסידורי 1032 — כיאות לטאָבטונים חובבי־סדר — היה, כי לדעתו של הד"ר הנכבד, „על השאלה היהודית בדנמארק למצוא את פתרונה, ולא לתר“. מאחורי ניסוח חלקלק זה נתחוללה דראמה כפולת־פנים, אישית ומדינית כאחת: במישור האישי — העמיקה האיבה שבין הד"ר באָסט האזרחי, איש הגסטאָפּו, ובין מושלה הצבאי של דנמארק, הגנרל פון האַנאָקאָן, איש ה„וואַרמאַכט“; ובעוד באָסט משגר דיווחים ורורים לברלין, דיווח הגנרל הקשוח אך הריאלי על שביתות המוניות ומעשי־חבלה תוכפים של המחתרת הדאָנית האנטי־נאצית, מאורעות שהגיעו לשיאם באוגוסט 1943, כשלמעלה מ־100 פיגועים בכובש הזר מפריכים אירונית את תמונת ה„מייק־אָפּ“ האידילית שצייר הד"ר באָסט. ואילו במישור המדיני — היה זה, כמקובל לומר, „תחילת הסוף“: בינואר אותה שנה נשבר המצור הגרמני על סטאלינגראד, ואילו חודשיים קודם נצחון־הגבורה הסוביאטי, בנובמבר 1942, גברה האַרמיה השמינית של מונטגומאָרי על הקורפוס האפריקאני של רומאָל, באל־עלמיין. כל אלה לא עברו בלא להותיר עקבות עמוקים אף בדנמארק, שתנועת־ההתנגדות שלה שאבה עידוד גובר ממהלומות נישנות אלו שספג הענק הנאצי. בדלית־ברירה אנוס היה, איפוא, הד"ר באָסט, החושש למעמדו והנלחם על חייו המדיניים (עם התפטרותה של הממשלה הדאָנית ועם עליית כוחו של הגנרל פון האַנאָקאָן) להוכיח לברלין, כי הוא־הוא אגרוף־הברזל בדנמארק; ומה נקל היה מלנקז את התיסכול ואולת־היד לאפיק הקלאסי של „הפז ביהודים“? בידעו כי בלילו של הראשון באוקטובר 1943, וכן בשני בו, יום־המחרת, עתידה הקהילה היהודית של דנמארק (שמנתה אז כ־8.000 נפש) לחגוג את ראש־השנה היהודי, תיכנן ד"ר באָסט מיבצע־הפתעה שטני, בו ערוכות היו בנמלה של קופנהאגן שתי ספינות־תובלה צבאיות, שהגיעו במיוחד מגרמניה, וייעודן: העתקת 8.000 יהודיה של דנמארק, בפעולת־בזק, למחנות־ההשמדה. אלא שאלמנט־ההפתעה שבמיבצע היה, בעיקרו, נחלתו של באָסט עצמו: לתדהמתו ולמפח־נפשו, עלה בידי אנשיו לאסור כ־475 נפש, מתוך שמונת אלפי יהודיה של המדינה, בעוד שאר 7.525 המועדים־להשמדה נעלמו, כאילו בלעתם האדמה. המפתח לתעלומה — מוטל היה במגירתו של גיאורג פֶרְדינַנְד דוקוויץ, הנספח המסחר־יימי הגרמני, שעל תוכנית־השטנים הסודית גילה את אוזנו ד"ר באָסט עצמו, ב־11 בספטמבר, 1943, דהיינו: 20 יום לפני ראש־השנה ההיסטורי. ב־28 בספטמבר, שלושה ימים לפני שעת־האפס היעודה, גילה דוקוויץ, שנתגלה כאיש־מצפון אמיץ־להפתיע, את פרטי המזימה הנאצית למנהיגי הסוציאלי־דימוקראטיה הדאָנית, ואלה מיהרו להועיק את רבה של

קופנהאגן, ד"ר מרקוס מלפיר. שיתוף-הפעולה ההדוק בין האומה הדאנית, שלא נתפתתה להפקיר את יהודיה, ובין היהודים עצמם, גרם, אפוא, ל"ספיגתם" המיידית של אלפי יהודים בחביון בתיהם של אזרחים דאניים, חסידי אומות העולם.

לזכות לא בגדולה, כי אם בייסורים

בין אלפי יהודיה של דנמארק, שקוו אותם ימים את הסיוט המתואר לעיל, נימנו גם ארבעה סופרים, אנשי-עט. שניים מהם, **האנה קאופמן ופנחס ואלנאר**, עלה בידם להימלט, בדרך-הים, לשוואדיה; בעוד שני האחרים, **צילה כהן וראלף אופנהיימר**, המר להם גורלם ונימנו על הנלכדים: אותם שנשלחו — אם בספינה ואם בקרונות-הגירוש — לטאראזויאנשטאדט. האנה קאופמן, שהגיעה לדנמארק עם משפחתה מגרמניה עם עלות הנאציזם, העניקה שנים לאחר-מכן ייצוב אמנותי לחוויית הבריחה הימית הנודעת לשוואדיה, בספרה בעל השם המסורתי-למהדרין, **"מה נשתנה הלילה הזה?"**, בו מזדהים ה"אני המספר" וה"אני הכותב" לכדי יישות הומוגאנית אחת, אף שהשלימות הנפשית רחוקה משניהם גם יחד. גיבורת הרומאן, בת ה-16, מעבירה לנגד עיניה כליל-החרדות של בריחתה לשוואדיה — צנופה ומרעידה בירכתי כלי-השיט הבלתי-חוקי — את עברה השאנן בדנמארק שלפני הכיבוש, את נסיונותיה המאומצים להיטמע כליל בעם הדאני, ואת מאווייה הכמוסים שלא להימנות על בני עמה הנרדף **שלה**, היהודי, "שנבחרו לא על מנת לזכות בגדולה, כי אם בייסורים". בספר מאוחר יותר שלה, **"כל הגורלות הללו"**, שהוא מיסמך תיעודי-ריפורטאטי על פגישותיה עם ניצוליו היהודיים של גלי-האנטישמיות הפולני ב-1969, ממשיכה האנה קאופמן לטוות את חוטי הסימפאטיה שלה לבני-עמה, אולם, למרבה-התמיהה (למי שאינו מצוי בנבכייה הסכיוופראניים של האסימילאציה היהודית) אין היא מתכחשת לעולם ל... התכחשותה. רוצה לומר: היא רואה עצמה כדאנית לכל דבר, דאנית שרגשות-אהדתה ליהודים יותר, משהם סולידאריים-לאומיים במהותם, הריהם הומאניטאריים, כלל-אנושיים. מספריה האחרים: **"קתדראלה"** (קובץ סיפורים קצרים, שעניינם המלחמה והשואה) ו"**עת העלטה – עת הצמיחה**" (המשכו של הרומאן האוטוביאוגראפי הראשון, המגולל חוויותיה והתנסויותיה של הגיבורה הצעירה בשנות-מיקלטה בשוואדיה).

בר-המזל השני, שעלה בידו לחמוק מן ה"טיהור" הגרמני, לשוואדיה (הוא ומשפחתו עמו), היה הסופר היהודי פנחס ואלנאר. שלא כשלושת היוצרים האחרים הנסקרים לעיל — לא היתה שפת כתיבתו הספרותית של ואלנאר דאנית, כי אם יידיש, לשון שעל הפצתה והחייאתה לחם בלהט רב, כנגד מגמות האסימילאציה בקהילה היהודית בדנמארק. הוא נמלט מלודו לקופנהאגן, בשל סיבות פוליטיות, ב-1912, והשתתף באורח פעיל ביותר בעיתונות המקומית, הן בידיש והן בלשון-הארץ, כשהוא משמש מעין טריבון לעניין היהודי. כהאנה קאופמן גילם אף הוא את חוויות בריחתו לשוואדיה גילום בלטרסיסטי, ברומאן האוטוביאוגראפי שלו, **"על חוף האראסונר"** (מיצריהם החוצץ בין דנמארק לשוואדיה). נקודת-המוקד הרעיונית בעולמו של גיבור הרומאן, שלמה ואלד, הריהן תחושת ה"outsider", המקולל והמנוודה, בשל יהדותו (אולם, כאיפכא מסתברא לגיבורתה, האוטוביאוגראפית אף היא, של האנה קאופמן, אין גיבורו

של וּאֶלְנֶאֱרַר מוֹאֵס בִּיהֲדוּתוֹ, חֶרֶף נִזְרֵה־חֻחוּכִים הַמִּתְחַיֵּב הַיִּמְנָה) וְאֵין הוּא מְצַלִּיחַ לְהִימְלֵט — לַפְחוֹת פְּסִיכּוֹלוֹגִית — מֵאֵימִי „הַפְתְּרוֹן הַסּוֹפִי“, עֲלֵיהֶם נוֹדַע לוֹ, לְשִׁלְמָה וְאֶלְדֵּר, מְנִיצוּלִים אַחֲרֵיהֶם, וְאוֹתָם הוּא שָׁב וְחָנּוּה טְרַאָגִימָטִית, לִילֵה־לִילֵה. שָׂאֵר סְפָרָיו: „בִּאֵלֵה הַיָּמִים“ (סִיפּוּרִים קְצָרִים, שְׁצִלֵּה־שׁוֹאֵה חוֹפֵה עֲלֵיהֶם), וְ„שִׁישָׁה סִיפּוּרִים קְצָרִים“ (בְּהֶם הוּא מְרַחֵב אֶת הִירְעָה, תִּימָאטִית וְאִיִּדִיאִית גַּם יַחַד, מִן הַעִיסוֹק הָאוֹבְסֵאָסִיבִי הַקּוֹדֵר בּוֹכְרוֹנוֹת גִּיאֵה־הִרְיָגָה הָאִירוֹפִי — לְעֵבֵר הָאֵרֶת קוֹמְפְּלֶאָכֵס חֹדֶשׁ שֶׁל בְּעִיּוֹת, בְּפֶרֶט אֱלוֹ שֶׁל הַטְּמִיעָה הַיְהוּדִית, וְלֹא־דוּוֹקָא בְּדִנְמָאָרְק). כֵּךְ, לְמִשְׁל, מִתְנַסֶּה גִיבּוּרוֹ שֶׁל אֶחָד הַסִּיפּוּרִים, יְהוּדִי גְרַמְנִי בְּשֵׁם הַיִּינְצֵל, בְּכֹל מְדוּרֵי הַהִשְׁלִייה הַעֲצִמִית וְהַהִתְפַּכְחוֹת הַכְּאוּבָה, דְּרַכֵּם עוֹבֵרֶת תְּשׁוּקָתוֹ הַלֹּא־נִלְאִית לְמַחוֹק מֵעַל עֲצָמוֹ כֹּל צֵל וְזִכֵּר לִיהֲדוּתוֹ. בְּסִפֵּר אַחֵר שֶׁלוֹ, „עוֹלָם וּמִלּוּאוֹ“ (שׁוֹב, קוֹבֵץ סִיפּוּרִים קְצָרִים) שָׁב וְאֶלְנֶאֱרַר וְנִדְרַשׁ לְשִׁאֵלֶת הַזּוֹהוֹת הַלְּאוֹמִית, הַמְּבִרִיחָה אֶת כֹּל כְּתִבּוֹ, בְּאִמְצָעוֹת מִשְׁל סְאִטִירִי, הַמוֹעַתֵק בְּסִיפּוּרוֹ לְחוֹצוֹת מְנַהָאָטָן שֶׁלֹּא־חֶרֶה־שׁוֹאֵה: רוֹבֵרֵט גְרִינּוּוִילְדֵּר, יְהוּדִי נְיו־יֹורְקִי הַמוֹטְרֵד בְּקְרִיאוּתֵיהֶם הַיִּמּוּיּוֹת שֶׁל פּוֹחֲחֵי־הַרְחוּב: „יְהוּדִי! יְהוּדִי! מְגִיעַ יוֹם בְּהִיר לְכֹלֵל עִיסְקָה מְקוֹרִית עִם הוֹאֲטוּטִים הָאֲנִטִישְׁמִיִּים: תְּמוֹרֶת כֹּל יוֹם בּוֹ יִכְנֹהוּ „יְהוּדִי“ הִרְיָהוּ מִתְחַיֵּב לְהִשְׁלִישׁ לִידֵיהֶם עֶשְׂרֵה סְאָנֵט. וְהֵנָּה, מְקָץ יָמִים סְפּוּרִים לְמִילּוּיִים הַהֲדָרִי הַקְּפִדְנִי שֶׁל תְּנֵאֵי הַעִיסְקָה, מוֹדִיעַ גְרִינּוּוִילְדֵּר לְנַעֲרִים, כִּי גַמֵּר אוֹמֵר לְחֹדֵל מִתְשִׁלְּמִיו. כִּי „עוֹנֶשׁ“ חֲדָלִים הַנְּעָרִים, וְהַפְּעַם סוֹפִית, מְרִדִיפְתֶם הַיִּמּוּיּוֹמִית בְּעִקְבוֹתָיו וּמְצַעְקוֹת־הַגְּנָאִי שֶׁלֵּהֶם גַּם יַחַד... שֵׁם הַסִּיפּוּר „יְהוּדִי — בַּעֲשֵׂרֵה סְאָנֵט“, וּמְסַקְנָתוֹ שֶׁל הַמַּחְבֵּר מְדַבֵּרֶת בְּעַד עֲצָמָה: גַּם הַשִּׁטְנָה יֵשׁ לָהּ „כִּלְלִי מִישַׁחֵק“ מְשִׁלָּה, וּמְשַׁעָה שִׁאֵלָה מוֹפְרִים — דְּהִינּוּ: מִשְׁחָרְל הַיְהוּדִי לְשִׁלְּמֵס, וְלוֹא גַם מִסִּי־שׁוֹמֵת־הַלֵּב — מִתְרוֹקְנִים מִיִּפְרְשֵׁי הָאֲנִטִישְׁמִיּוֹת מִן הָרוּחַ הַנוֹפַחַת בְּהֶם, וְשִׁי־הַגְּנָאִי חֲדָל לְצִרּוֹב וְלַהֲעֵלִיב. שְׁנֵי סְפָרִים אַחֲרֵיהֶם מֵאֵת וְאֶלְנֶאֱרַר, לְהוֹצִיא כְּתִבּוֹ הַעִיתוֹנָאִיִּים וְהַפּוֹלְאָמִיִּים, הִרְיָהֶם: „בִּאֵלוּט“ (רוֹמָאן אוֹטוֹבִיאוגְרָאפִי, עַל עֵייר־תְּמִכּוֹרְתוֹ הַפּוֹלְנִית שֶׁל הַמַּחְבֵּר) וְ„מִיְהוּדִי פּוֹלְנִי לְדָאנִי“ (קוֹבֵץ מִימּוּאָרִים, הַיְחִידִי לְמַחְבְּרוֹ בְּלִשׁוֹן הַדְּאָנִית, בּוֹ הוּא מְדַגִּישׁ אֶת יְהוּדוּתוֹ גַּם מִשְׁחֲדָל לְהִיחֶשֶׁב פְּלִיט יְהוּדִי מְפּוֹלֵן וְהוֹכֵר כְּאוֹרַח דְּאָנִי לְכֹל דְּבַר). אַגַּב, עַל גְּקוֹרֶת־רְאוּתָם הַמִּיּוֹחֶדֶת שֶׁל הַדְּאָנִים אֶת הַטְּרַאגִּדִית הַיְהוּדִית כְּטְרַאגִּדִית אֲנוּשִׁית מְעִיקְרָה, הַמְּחַיֵּבֶת אֶת הַדְּאָנִים לְהֵגֵן עַל הַיְהוּדִים שֶׁבְּקֶרְבָם מְטַעֲמִים הוֹמָאנִיטְאָרִיִּים צְרוּפִים — עוֹמֶדֶת בְּהַרְחָבָה יִתִּירָה דִּרְ לְאָנִי יַחִיל בְּסִפְרָה „The Rescue of a Danish Jewry: Test of a Democracy“, הַמַּחְקֵר הַרְצִינִי בִּיּוֹתֵר, כְּמִדּוּמָה, עַל פְּרִשָׁה הִיסְטוֹרִית זוֹ בְּתוֹלְדוֹתֶיהָ שֶׁל יְהוּדוּת דְּנִמָּאָרְק. וְלֹא־חֶרֶנּוּה, לְאַחַר מוֹתוֹ שֶׁל וְאֶלְנֶאֱרַר (1965), הוֹפִיעָה בְּתַרְגוּם דְּאָנִי אִסּוֹפֶת מְסוֹת וְסִיפּוּרִים קְצָרִים שֶׁלוֹ, בְּלוּיִית נִיּוֹחַ בִּיקוֹרְתִי שֶׁל יוֹבּוֹל הַסְּפּוּרִתִי, תַּחַת הַשֵּׁם „צִיפּוּר מוֹזְרָה“, תּוֹאֵר הַהוֹלֵם מֵאֵינ־כְּמוֹתוֹ אֶת תְּחוּשָׁתוֹ שֶׁל וְאֶלְנֶאֱרַר, מִי שְׂכִינָה עֲצָמוֹ, בְּאֶחָד מִסִּיפּוּרֵי קוֹבֵץ־עוֹבוֹן זֶה גּוֹפֵר, „דְּרוֹן קִישׁוּט מְלוֹרֵז“...

צִילָה כְּהֵן, לְעוֹמָתוֹ, נִמְנָתָה עַל אֵלֶּה שֶׁנִּשְׁלַחוּ לְמַחְנוֹת־הַרִיכוֹ, לִיתֵר־דִּיּוֹק: טְרַאָרְאִיִּאָנְשְׁטְאָרְט. אֶת הַתְּנִסּוּיּוֹתֶיהָ בְּמַחְנֵה הָעֵרֶתָה בִּי, סְאָגָה שֶׁל מְשַׁפְּחָה יְהוּדִית“ שֶׁלָּהּ, מְשַׁפְּחָה הַמְּתִיחֶסֶת מְצַד הָאֵב עַל רִשׁׁי בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֲצָמוֹ, עוֹבֵר דְּרָךְ דּוֹרוֹת שֶׁל חֲסִידִים וְעַד הוֹרִיָה עֲצָמָם, עִמָּם עִקְרָה מְאוּסְטְרִיָה לְדְנִמָּאָרְק, בְּתוֹם מִלְחַמַת־הָעוֹלָם הָרִאשׁוֹנָה. בְּגוֹלְלָה סְאָגָה מְשַׁפְּחִיתִי זוֹ, מְנַדְעֶת הַגִּיבּוּרָה הָאוֹטוֹבִיאוגְרָאפִית, מְרִים, אֶת הַקּוֹרָא הַדְּאָנִי, עִם הוּוִיּוֹת שְׁלִימוֹת בְּאוֹרְחֵס־

ורביעם של היהודים, דיני שבת ומנהגי כלולות, אימי הפוגרומים וחומות הגיטו, המיתוס של שילוק השיקספירי ומיתוס הגולם והמהר"ל, וכו"ב. לונה הרעיוני של הסגנה, כמוהו כעמוד התיכון בעולמה של המחברת עד עצם היום הזה — ההזדהות המלאה עם יהדותה, בניגוד נחרץ להגנה קאופמן, ומלחמת-החורמה הלא-גלאלית שלה במה שמכנה הגיבורה, מרים, „הבאקטריה הממאירה של האסימילציה“.

ראלף אופנהיים, הרביעי בחבורת סופרים יהודיים-דאניים זו — נדון אף הוא לחיי-אימים ועינויי-נפש-וגוף כאותו מחנה עצמו, טאראזיאנשטאדט. כבן למשפחה יהודית-דאנית ותיקה, המונה דורות רבים של חיים מושרשים בדנמארק, נגזר עליו לחוות את הגירוש למחנה-הכפייה בעודו נער צעיר-לימים: חוויות אלה שירטט אופנהיים ביומן-נעורים, בין גדרות טאראזיאנשטאדט וקסרקטיה. לימים עברו זכרונות אלה טראנספורמציה ספרותית ויוחסו לגיבורה בידיונית של המחבר, צעירה יהודיה ששמה כלול בשם ספרו האוטוביוגרפי „זה היה אמור לקרות: יומנה של מריאנה פאטיט מטאראזיאנשטאדט“. מעמדה מזוהה, של אדישות הגובלת בעוינות למראהו של יהודי חרדי המבונה בידי שומר נאצי, בדרך למחנה-הכפייה („אינני יכולה לחוש כל חמלה לגביו. אני שונאת פאנאטיות — בכל צורה שהיא. איסובלנות מחרה-מחזיקה תמיד בעקב-עצמה. והאם עדיף אדם כזה על הנאצים?“) מגיעה מריאנה, עם שיחורה מהמחנה, שבורה בגופה וברוחה, לכלל רחמים על היהודי, זה שנבחר לייסורים ולענות, בחינת „אכן חטאינו הוא נשא ומכאובינו סבלם“. אלא, כמוה כגיבורתה המתבוללת-לתיאבון של הגנה קאופמן, אין מודעות זו. מיתרמת בלבה (ובנדרון זה, אין מריאנה פאטיט אלא בת-צלמו-ודמותו של מעצבה הספרותי, ראלף אופנהיים) לכלל הזדהות אישית עם בני אומתה הנבחרת-לסבל.

למען האמת, הניבה יהדות דנמארק יכול מחקרי וספרותי עשיר אף בשנים שקדמו לשואה, ובאלה שלאחריה. שמות כניאורג בראנדאס, ההיסטוריון והתיאורטיקן הספרותי הנודע מן המאה הקודמת ומראשית המאה הנוכחית; מאיר אהרון גולדשמידט, רומאניסט, מחזאי ועיתונאי פורה, אף הוא בן המאה הקודמת; פאול לויין, פרוזאיקן שהעלה תמונות מן ההווי היהודי והחיים בדנמארק; אנרי נתנסאן, מספר, מחזאי וכותב רשומות יהדות דנמארק (ששלח יד בנפשו, ב־1944, בהיותו בגולה, בשוואדיה); רבי מאפס פרידיגאר, מניצולי טאראזיאנשטאדט ומחברו של קובץ תיעודי חשוב, הקרוי בשמו של מחנה-השמדה זה; סאם באסאקוב, שחקן, כמאי ורומאניסט, הפעיל אף כיום (שני מחזות בבימויו הועלו לא-מכבר בישראל, כתיאטרון-חיפה); וד"ר מרקוס מלפיר, מי שפירסם זכרונות מרשימים ביותר על תקופת הכיבוש ההיטלריסטי (בנו האחד מכהן, כאמור, כרבה הראשי של יהדות דנמארק, ונלחם, כמוהו כאחיו החי בישראל, וכאחותו — במלחמת-הקוממיות) — כל אלה אינם אלא ציונים מועטים לפעילות רוחנית תוססת, יהודית מאד בשרשיה ואירופית-מערבית באפקיה, שספק אם נודעה ביותר לקורא העברי המשכיל עד עצם היום הזה.

מתמיה ככל שייראה הדבר, עובדה היא כי הפעילות המחקרית-ספרותית המעודפנת ביותר על ספרותם של יהודי דנמארק — רוכזה, עד לעת האחרונה, לא בקופנהאגן, לא בירושלים, כי אם דווקא בטכסאס שבארה"ב. פרופסור רוברט

(עזרא) רובינסקי, מומחה ללשונות ולספרויות הסקאנדינאביות, מרכז בידיו בשנים האחרונות את מירב המימצאים, ספרותיים-צרופים כתיעודיים-היסטוריים, הנוגעים לכיברת-חיים-ויצירה יהודית זו שמשום מה נידונה להתעלמות כמעט מוחלטת. דרך-כלל, בדברנו על ספרות השואה, מתקשרת קאטגוריה זו בתודעתנו — מיידית — עם יצירתם הספרותית של יהודי מזרחה ומרכזה של אירופה, או, מאידך גיסא, עם ספרות הניצולים ורושמי-העדויות בישראל. פרופסור רובינסקי סבור, כי עוול זה בהערכתו של המחקר הספרותי-יהודי עד כה את תרומתן של ארצות סקאנדינאווייה במיגזר זה — מן הדין הוא שיתוקן וכי ימצא האיוון הנאות. זאת אף זאת: אף כי יכולה הספרות-הצרוף של יהדות דנמארק, למן גילווייה הרלוואנטיים הראשונים (כגון הרומאן „יהודי“ למאיר אהרון גולדשמידט, ב-1845) ועד לתקופת השואה, נסקר פה ושם, במקוטע ולא באמות-מידתו של המחקר האקרמי — דעת לנבון נקל, כי סיכום כולל, לוא גם סיכום-ביניים, של היצירה הספרותית היהודית בדנמארק למן שנות הכיבוש ההיטלריסטי ועד ימינו — הריהו מפעל המצפה לחוקרו. הוא הדין, סבור רובינסקי, אף בהתוויית קווי-המשך-ורציפות בין היבול הספרותי-יהודי בדנמארק עד שנות השואה ובין מה שנוצר שם מאז ועד עצם ימינו אלה.

פרופסור רובינסקי, בן ה-39, הריהו בחינת דוגמה טיפוסית לריניסאנס המחקרי והאקדמי של מודעות לאומית בקרב הדור העכשווי, הצעיר, של האינטליגנציה היהודית בארה"ב. כליד שכונה יהודית בניו-יורק, ספג מילדותו אותו מישקע אמוציונאלי ראשוני, עליו מושתתת בשנים האחרונות פעילותו המדעית שאינה נעדרת, אף בתחומי עיסוקו היותר „יבשים“, אותה מידה של אהבה לנושא, שהיא כה נדירה בין כמה מקצוענים-לתיאבון. הוא שירת כשלוש שנים, כסמל-חבלה וכמתורגמן גם יחד, בצבא האמריקאני, על אדמת גרמניה. התמחה בלשונות ובספרויות הגרמניות ב„קווינס קולאג'“ הניו-יורקי, אותו סיים כתלמיד מצטיין; זכה במילגת-לימודים מיוחדת מטעם ממשלת ארה"ב והעמיק את בקיאותו בלשונות ובספרויות הסקאנדינאוויית באוניברסיטה של וואשינגטון, בסיאטל. בעצם הימים הללו הריהו שוהה, לצורך עבודת-מחקר אינטנסיבית, בארצות הסקאנדינאוויית, בהן קָשַר קשרים אמיצים עם מיטב היוצרים, כגון המחזאי המהולל, חתן פרס נובל (1951) פּאָר לַאָגְאָרְקוויסט, שליצירתו הקדיש רובינסקי מחקרים רבים (אחד מהם ראה אור בכתב-העת הישראלי „במה“); המשורר, המספר והמסאי לַאָרְס גוּסְטַפְסוֹן (אותו תירגם ומתרגם רובינסקי משווארדית לאנגלית); החוקר סוואן לינאָר, ואחרים. על חלקה של יהדות סקאנדינאווייה בחיי הרוח של ארצותיה עמד רובינסקי במגעיו עם התיעוד ההיסטורי (כך, דרך-משל: משפחת יוספסון היהודית, שהוציאה מקרבה משוררים, מספרים, ציירים ואף את מנהלו של התיאטרון המלכותי השוואדי, המחזאי, המספר והשחקן אָרְלַאָנְד יוספסון, מכוכביו הבולטים ביותר של אינגמאָר באַרְגַּמַאן; משפחת המו"לים היהודית-השוואדית הוותיקה בוניאָר, מוציא-יור-לאור של סטרינדברג; משפחת סימונסאָן בקופנהאגאָן שאחד מבניה, הרב דויד סימונסאָן, ממנהיגי יהדות דנמארק בראשית המאה, יסד את ה„ביבליוטאָקה סימונסאָניאָנה“, הספרייה המלכותית למדעי-היהדות; ועוד). וביותר נתבססה תפיסתו של רובינסקי על תרומתם של אישיות-רבות יהודיים, החיים ופעילים עתה בסקאנדינאווייה, נתבססה תפיסתו של רובינסקי על תרומתם, בחינת יישות כוללת, בעצם המיכוש האינטימו, החי עמם

בעיניים יהודיות סדאניות

פרופיסור רובינסקי גורס כי הבעייתיות שהעסיקה יוצרים יהודיים בדנמארק בימי מאיר אהרון גולדשמידט והנריק האָרץ (מספר ומחזאי בן המאה ה-18 וה-19, שהטביל עצמו לנצרות בגיל 34, ואשר שמו הפרטי, האָרץ, נעשה כינוי-גנאי רווח בקרב יהודי דנמארק למתבלל ולמתנכר-לעמו), אינה שונה במהותה מזו המטרידה אותם כיום: בעיית הטמיעה, עצם-האפשרות לחדול, מתוך בחירה, מהיות יהודי, כמו גם הערכתו-הלאומית-מוסרית של אָקט מעין זה. סימפטומאטי לכך, מעיד הוא, הריהו שם ספרו של הסוציולוג היהודי-דאָני ז'אק בלום, "דאָני ו/או יהודי" (1973). כתוצאה ממחקרים סטטיסטיים מפורטים שערך בלום בתחילת שנות השבעים בקרב 5499 נשאלים (מקרב כ-6000 יהודי דנמארק אותה עת) נמצא הקורא למד, כי מרבית הנשאלים הגדירו עצמם כנקרעים בין שתי נאמנויות. משמע: ראש-לכל הריהם רואים עימם כדאָנים, ורק לאחר-מכן כיהודים, היינו: "דאָנים יהודים"; וצור-כלאיים אותו מיטיב לאפיין המספר ואיש-התיאטרון היהודי-דאָני סאָם באָסאָקוב: "להיות דאָני הריהו, לדידי, להיות יהודי; ולהיות יהודי — הריהו להיות דאָני". פחות מאושרת ונעדרת-פגם מצלצלה סינתאָזה אסימילאטורית-למעשה זו, בניסוחו הפיוטי של יוצר יהודי-סקאנדינאווי אחר, הפעם משוואָריה — ראָנגנאָר יוספסון, משושלת היוספסונים הנודעת, בספרו, "שירים יהודיים" (1916). בבית פיוטי אחד ממצה יוספסון, בלא כחל ושרק שבהשליה-עצמית, את כל הסכיופראָניה והמבוכה, עד תום:

אָבני-ביתך הן שאולות
והקרקע — חֲבוֹר הוא.
וְכָל אֲשֶׁר תֵּאָהֵב עַד-כָּלוֹת
רַק בְּדוֹת, עָרָאִי גְמוֹר הוא.

וְאִם תִּשְׁמוֹט מִקְלִי-נֹדֶךְ
יִחְפּוֹר בְּנֶךְ, וְרַק קִבְרֶךְ
וְהַמֶּשֶׁע — נִמְשָׁךְ הוא.
לֹא יִסַּח, קִרְקַע, אֲוִיר לֶךְ
בְּחֶלֶד זֶה — שִׁנְךָ הוא.

(עברית: י.ג.)

תופעה זו, מדגיש רובינסקי, אינה בלעדית-דאָנית, והריהי עוברת — כידוע — כחוט-השני במרבית כתביהם של רומאניסטים אמריקאניים-יהודיים בני זמננו, כסול באָלו, פיליפ רות, ברנארד מלמור, ואחרים. מאידך גיסא, משהו יוצא-דופן באמת, "גילוי" שעליו הוא גאה לא רק בשל ההיבט היהודי החריף שבו, אלא בשל עכשוויותו וישראליותו של הנושא, הריהו כתב-היד הדאָני של רומאן שטרם ראה אור, סיפרה של צילה כהן, "קיבוצו של סוואן ארם", המגולל פרשת-חיים צבעונית של הגיבור, דאָני צעיר בשם סוואן, המאורש ליהודיה מתבוללת בשם אָליס, אך המשנה את עולמו הרוחני מן הקצה אל הקצה, בביקורו, בשנות החמישים, בישראל. סוואן, המגלה בישראל, לראשונה, משמעות עמוקה, מחוללת-תמורות, בחייו — מוצא עצמו מנוכר לָאָליס המתבוללת, דווקא מן הכיוון הבלתי-צפוי ביותר. במכתבו הווידוי, מישראל לדנמארק, הוא כותב לה:

„החיים מוזרים הם. אותם דברים עצמם שהטמיעוך, שהרחיקוך, מכור־מחצבתך והלאה — הריהם בדיוק אותם דברים שגרמו לי להתקרב אל בני עמך — כה שונים הננו זה מזו. סוּוֹאָן אדם, אליו מיענת את מכתבך, איננו קיים עוד. סוּוֹאָן אדם זה, שהשתוקק לחיות את חייו עם אֵלִים; חלף ובטל מן העולם. אֵלִים זו, שהיתה מאורשת לסוּוֹאָן אדם, אין פן־אדם (שמו החדש, העברי של הגיבור — י.ג.) יכול עוד לקבלה ולשאתה לאשה...“ בהמשך הרומאן מביעה המחברת, צילה כהן, דברים שאקטואליותם כוחה יפה לה אף כיום: „מדוע זה תובע העולם כולו כי תהא ישראל מוסרית יותר, צודקת יותר, מתחשבת יותר באויביה, מכל אומה אחרת על פני תבל? האויבים — שראוי להם כי יעשו כל מה שיעלה על דעתם. לכל הרוחות, איש לא יופתע מכך. אפשר, לכל היותר, כי מישהו יגיב על כך במנוד־כתף. אולם אבוי לה, לישראל, אם תעולל היא מישהו כלשהו. כי אז נכונה ומזומנת כל להקת צבועיו של העולם לנשלה מכל כבוד ודרך־ארץ“.

עם זאת, אין הרומאן נעדר אבחנות, שלא כל עין אורח־לרגע רגישה להן. כך, למשל, מוֹדַעַת המחברת לבעייתיות הרוחנית הסבוכה שבין „היות ישראלי“ ו„היות יהודי“. עם זאת — לא רק העכשווי מיוצג ברומאן יוצא־דופן זה, אלא אף ההיסטורי וההסטוריוסופי. כדוגמת מה שעשה בשעתו הסופר היהודי־צרפתי אַנְדְרֵא שוואַרְץ־בֶּאָרט ברומאן־הביכורים שלו, „אחרון הצדיקים“ (שהעלהו, בפתאום, מאלמוניות טוטאלית למוניטין נרחבים ולפרס גונקור היוקרתי גם יחד) מעניקה המחברת, במעין „פלאַש־בֶּאָק“ ספרותי, מימד של עומק היסטורי ליהודי המאה העשרים, תוך שהיא חותרת, העמק אחרנית, עד לחורבן בית שני ולימי בית חשמונאי. המארטירולוגיה היהודית לדורותיה, מאבק־הכוחות הדיאלקטי שבין מגמות־הטמיעה מחד גיסא ומגמות הייחוד ושמירת הצלם הלאומי מאידך — כל אלה, כשהם מוגהים באור כינונה וקיומה של מדינת ישראל, מברחים את ספרה רב־העניין של צילה כהן, לכלל קומפלאַפס תימאטי והגותי אחר.

משהו רצוף, איפוא, בדנמארק; משהו יהודי מאד, סבוך־סתירות־פנימיות ורצוף כאב אמיתי, אוטנטי, שבחיפוש אחר זהות יהודית, אחר ה„אני“ הקולקטיבי של קהילת בני־ישראל זו; משהו, שרציפותו נמשכת למן ימי הגולדשמידטים וה־הָאָרְצִים שבמאה הייט ועד לרומאן־שבכתובים על קיבוצו של סוּוֹאָן אדם. מוֹל־וחוקר עברי־ישראלי בעל־מעוף, בעל חוש למקורי וליהודי־ייחודי גם יחד — אייכה?